

ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У РОМАНІ ЕЛІЗИ ОЖЕШКО «НАД НІМАНОМ»

Гандзюк О. М.

ВСТУП

Кінець XIX – початок XX століття чітко окреслив жіночий стандарт, закріплений у ментальності поляків і відтворений у польській літературі. Жінка повинна була бути хорошою господинею, любити працю, поважати чоловіка, бути йому вірним другом і опорою, підтримувати домашнє вогнище. На таких підвалинах вималювався поділ жіночих персонажів на два великих типи, серед яких перший формують ті літературні образи, які цураються праці і ведуть марний спосіб життя, а другий – той, якому симпатизує письменниця Еліза Ожешко, – складають ті жінки, які люблять і вміють працювати.

Пригадаймо, що у другій половині XIX століття на чолі руху емансипації жінок у Польщі стояла саме Е. Ожешко. Своєю попередницею вона вважала знамениту представницю руху «ентузіасток» Нарцизу Жміховську (1812–1876 роки) – всебічно освічену вчительку, письменницю, авторку одного з кращих романів епохи романтизму «Язичниця» (1846 рік). Е. Ожешко як особистість і як письменниця сформувалася в іншій епісі духовного життя польського суспільства (в епоху позитивізму, що продовжилася після романтизму) і належить до іншої парадигми розуміння і сприйняття жіночності. Нові концепції та соціальні програми, що з'явилися після поразки Січневого повстання, визначали роль жінки насамперед загалом у межах такого соціального організму, як сім'я. Польські емансипантки домагалися для жінки освіти та професійної підготовки, вимагали поваги до її ролі жінки та матері, проте крайній фемінізм був їм чужий.

Неприйняття соціальної революції, страх перед космополітизмом і насамперед політична ситуація народу в неволі обмежили коло вимог польських емансипанток та надовго визначили характер жіночого руху в Польщі, який сконцентрувався більше на теоретичних міркуваннях. У публіцистиці та художній літературі

розглядалися та оцінювалися різні зразки жіночої поведінки, тому не дивно, що першими емансипантками були жінки-письменниці.

Після поразки Січневого повстання жіночий рух у Польщі спирався найчастіше на теоретичні розмірковування. Різні жіночі стереотипи почали описувати й оцінювати. Е. Ожешко надзвичайно цікавило жіноче питання, своє бачення жінки вони репрезентувала в публіцистичних статтях і в художніх творах. Вона створює яскраву галерею жіночих образів. Особливо рельєфно письменниця вимальовує своє бачення ролі жінки в романі «Над Німаном».

1. Позитивні жіночі образи роману

1.1. Юстина Ожельська

Юстина – племінниця Бенедикта, власника маєтку. Вона дочка його двоюрідної сестри. Пан Ожельський, її батько, втратив свій маєток і став вдівцем. Це сталося, коли дівчині було лише 14 років. Після смерті матері Бенедикт узяв їх жити до себе.

Дружина Бенедикта характеризує своїм гостям дівчину як добру, але занадто оригінальну, яка завжди діє не так, як у певній ситуації вчинили б інші.

З однією з головних героїнь твору – Юстиною – читач знайомиться на початку твору, коли героїня гуляє разом із тіткою. Одразу ж можна помітити, що дівчина, хоч і належить до шляхетної родини, одягнута дуже скромно і не за статусом. На ній чорна, хоч і пошита зі знанням моди, сукня, а рукавички й капелюшок – атрибути належності до панського роду – відсутні. На відміну від інших панянок, які прагнуть сховатися від сонячних променів і мати білу шкіру, вона сміливо виставляє на палюче сонце свою голову з чорною косою, не боїться показати смагляве обличчя і такі ж засмаглі руки, в яких дівчина тримає дешеву полотняну парасольку, що також суперечить знатному походженню. Змальовуючи портрет цієї двадцятидвохрічної дівчини, письменниця наголошує ще й на тому, що в поставі героїні видно і добрі манери, і тепличне виховання. Хоча водночас авторка наголошує на тому, що на дівочому обличчі нема виразу безтурботності, яка мала би бути з огляду на положення в суспільстві. Загалом героїню можна вважати втіленням сильної і здорової жіночої краси.

Героїня любить природу. Їй подобається милуватися нею. Навіть зірваний букет квітів змушує її дивитися на нього з непідробною цікавістю. Перебування на природі дуже тішить героїню й викликає

в душі почуття втіхи, «малює» задоволену посмішку на губах: *“Prędko idąc, aby szerokim krokiem towarzyszki swej wyrównać, z zajęciem, prawiez miłością przyglądała się ona uzbieranej przed chwilą więzi roślin. Były tam bujne liliowe dzwonki leśne, gwoździki, pachnące smółkij, liście młodych paproci, młodziutkimi szyszkami okryte gałązki sośniny. Wszystko to rzucało jej w twarz falę dzikiej i przenikliwej j woni, którą też ona od chwili do chwili wciągała pełnym i długim oddechem swejsilnej, szerokiej piersi. Rozkosz, którą uczuwała wtedy, i upał słońca, w którym nurzała swą odkrytą głowę, rumieńcem powlekły śniade jej policzki; zarazem surowe jej i zamyślane, choć pełne purpurowej krwi usta rozchyliły się w młodym i szczerym śmiechu”* (1, с. 4–5).

Першу характеристику цієї героїні твору отримуємо з уст Марти Корчинської. Жінка не розуміє, чому дівчина не поводить себе подібно до інших панночок: не чепуриться, не користується ласкою своїх дядька й тітки, в домі яких проживає разом зі старим батьком, не кокетує з кавалерами. Причина такої поведінки дівчини дуже прозаїчна: її почуття зрадив Зигмунт Корчинський, з яким вона планувала пов'язати долю.

Марта вважає Юстину гордою і схожою на принцесу, яка не хоче приймати подарунки, береже одяг і взуття, сама одягає себе й батька з належних їй грошових відсотків. Вона не стидається навіть ходити босою, вміє обходитися без капелюшка і рукавичок – неодмінних деталей одягу шляхтянок. Її не цікавлять вбрання та розваги, а частково вона живе так, як інші, бо перебуває серед них: *“– Dlatego – z nagłym i silnym rumieńcem odparła Justyna – że dawno już odechciało mi się ich strojów i zabaw, ich poezji i ich miłości... Żyję tak, jak oni wszyscy, bo skądże sobie wezmę innego życia, ale jeżeli mogę zrobić co inaczej niż oni, po swojemu robię i nikogo to obchodzić nie powinno”* (1, с. 7).

Юстина вміє постояти не тільки за себе, а за свого батька. Коли Кірло витягує його на очі дам в одному халаті, й присутні жінки сміються, а чоловіки не втручаються в моральне знущання над старим, Юстина, дивлячись на образника очима, в яких видно гнів, гукає в кімнату собаку і показує на нього Кірлові, сказавши, щоб той розважався з ним, а не з її батьком.

Дівчина має почуття гідності, тому її непокоїть те, що батько дозволяє знущатися із себе. Юстина сердиться на нього, що він біжить грати гостям на скрипці, щоб догодити їм. Вона дуже незадоволена, що неодноразово просила його не потурати

принижувачам, але нічого не допомагає. Батько не реагує на її зауваження, не бажаючи розуміти, що таке ставлення до нього неприпустиме.

Юстина дуже любить батька, піклується про нього, чистить його забруднений одяг, і це викликає вже невдоволення батька. Він переконаний у тому, що панянка не повинна чистити сурдути.

Дівчина виявляє обізнаність із життям селян. Вперше почавши спілкуватися з нею в полі, її майбутній обранець Ян Богатирович здивований такими пізнаннями Ожельської.

Відсутність негативних характеристик в образі Юстини не випадкова. Головну героїню ліричного плану і її обранця Яна Богатировича письменниця поведе по стопах героїв міфу про Яна і Цецилії – легендарних прабатьків Богатировичів. Для цього використано прийом паралелізму, підкреслюється схожість соціального стану чоловіка і жінки: Ян із народу, а Юстина хоча і збідніла, проте шляхтянка. Саме після відвідання могили цих закоханих, які перетворили занедбану пуцу на придатне для життя місце, дівчина утверджується в думці про те, що вона вже не бачить себе в скінні масткового життя серед тих, хто марно витрачає час. Ожельська зрозуміла, що справжнє життя – в труді пліч-о-пліч із коханою людиною.

Надніманська могила XVI століття стає в Е. Ожешко символом любові чоловіка і жінки, любові до землі, символом творчої праці, символом демократизму – найбільш важливих мотивів в ідейному звучанні роману. Гербова легенда роду Богатировичів набуває в романі статусу міфу: могила Яна і Цецилії – це художньо створений символ архетипу польського народу. Героям ліричного плану довірена найважливіша функція – реалізувати міф у сучасності, тому, як і в поведінці Яна і Цецилії, так і в характеристиці Яна і Юстини немає негативних рис. Герої морально і фізично досконалі. Крім того, завдяки Яну Юстина на Могилі повстанців 1863 року переживає таїнство причастя до цілющої, яка відроджує сили, традиції народу, зануриться в невідомі їй досі почуття і думки¹.

“Przed kilku miesiącami Justyna nie zrozumiałaby go może albo obojętnie słuchałaby o tych rzeczach, jak o zbyt dla niej odległych i

¹ Билютенко Е. Женские образы в романе Элизы Ожешко «Над Неманом» (в свете поисков идеала). *Матэрыялы XVII міжнароднай навуковай канферэнцыі*. Гродна : ГрДУ, 2011. С. 252.

niedostępnych, aby po nie sercem czy współudziałem sięgnąć mogła. Teraz idee z szerokiego świata, z dobrych serc i umysłowych trudów ludzkich, z powszechnego oddechu ludzkości ku niejprzylatujące o pierś jejbiły rozpalonymi skrzydłami, a świetlistymi pasami przerzywały umysł. Wydało się jej, że to, co w drodze pomiędzy zagrodą Fabiana a korczyńskim dworem mówił jej Witold, niewidzialną nicią łączy się z godziną, którą spędziła na Mogile. Oderwane dotąd jej spostrzeżenia i wrażenia wiązać się zaczynały w całokształt myśli i uczuć” (1, s. 204).

Перехід із дворянського маєтку до мужицької хати Анзельма та Яна Богатировичів не означає в письменниці соціальної і моральної деградації героїні. Традиції та звичаї не лише покладають на жінку численні обов’язки, але й забезпечують їй почуття власної гідності та безпеки. Тут немає місця салонним лялькам, немає жіночої дискримінації. Тільки в Богатировичах Юстина вперше дихає на повні груди. Її життя в Корчині, незважаючи на гарне ставлення господарів, зводилася до безплідного, нудного та порожнього існування, яке урізноманітнили лише принизливі події, пов’язані із Зигмунтом.

Майбутнє, пропонуване їй за неписаним кодексом того суспільства, до якого вона належить за походженням, – це перш за все продаж себе і одруження з нелюбом, який забезпечить їй достаток і соціальне становище.

Можна було ще залишитися старою дівою і зайняти в Корчині місце Марти, стати, як усі. Був ще один ганебний вихід – стати коханкою Зигмунта, який різними способами намагався розбудити в ній колишню любов до нього. Звичайно, Юстина ще добре пам’ятала те, що відчувала колись. Особливо почуття загострилося тоді, коли в листі прочитала про те, що Зигмунт мріє воскреснути для неї в спогадах, що він без неї дуже нещасний. Однак, зваживши, що на неї чекає, дівчина зрозуміла, що про кохання можна говорити тільки тоді, коли двоє йдуть однією дорогою до кінця життя, що було неможливо з одруженим Зигмунтом. Перспектива стати коханкою її не влаштувала. Останню крапку в її боротьбі із залишками кохання до Зигмунта поклав погляд на букет, зібраний нею разом з Яном Богатировичем. Дівчина остаточно зрозуміла, що кохання – це почуття, в якому немає місця кривдам і зневазі, сумнівам у своєму обранцеві: *«Кохати – це вірити і дивитися в серця один одному, як у чисті дзеркала, разом іти дорогою, довгою і чистою, а в кінці її могли два свої імені написати золотом*

незламної вірності і спільно переможених жахів життя» (2, с. 221).

Крім того, Юстина ніколи б не дозволила собі, щоб через неї страждала невинна людина. Вона признається Зигмунтові, що кохала його ще й після зради і боялася, що кине́ться йому в обійми, тому в час його приїзду ховалася від нього. Зрозумівши, що його дружині відомо про їх колишні почуття, й побачивши, як страждає від цього молода дружина колишнього коханого, вона одразу ж усвідомила, що між нею і ним назавжди стали Клотильдині сльози та власна совість. Юстина не бажає ховатися у своїх почуттях, соромитися їх. Вона ніколи не відповість на почуття, якщо воно змішане з ганьбою. Вона пояснює Зигмунтові різницю між коханням і любовним зв'язком, що завжди має піднесений початок і ганебний кінець.

Усвідомлення свого становища в суспільстві прийшло до Юстини тоді, коли мати її коханого Зигмунта пояснила, якою має бути майбутня дружина її сина, а його тітка наголосила на тому, що чоловіки їх кола тільки заводять романи з простими дівчатами, але ніколи з ними не одружуються. Ці відкриття примусили дівчину замислитися над майбутнім і не чекати принца, а знайти людину, близьку до неї за соціальним становищем.

Давно зрозумівши батькове і своє становище в будинку дядька, вона ніяк не може звикнути до нього й миритися з ним. Хоча Марта Корчинська, якій дівчина зізналася в цьому, бере її на кпини, кажучи, що вона муситиме це зробити, бо інакше треба буде повіситись чи втопитись, пояснюючи, що спочатку у важкій ситуації кожен впадає в тугу, але потім примирюється зі своєю долею, дівчина доводить, що людина може змінити своє життя на гідне її.

Характер та уподобання Юстини формують умови *«жорстоких законів Корчина – по лінії відитовхування від принципів, які проповідують Дажецькі, Кірло, Корчинський, ручиць та інші. Найближчою людиною для неї є Марта, власне, її життєвий досвід є для молодшої дівчини найбільш повчальним. Помилка Марти і Анзельма не повинна статися ще раз, їхнє кохання і надії, які дісталися у спадок Янові і Юстині, повинні перемогти»*² (2, с. 19).

² Вервес Г. Еліза Ожешко (1841–1910). *Над Німаном* : роман / Е. Ожешко. Київ : Дніпро, 1981. С. 19.

Відвідавши садибу, де жив Ян, Юстина відразу відчула, що тут їй значно приємніше дихати, ніж у маєтку, повному гостей. Тут вона почувалася своєю. Саме в цьому будинку дівчина зрозуміла, яка велика відстань розділяє її і Зигмунта, одягнутого в модний костюм, зі спогадами про подорожі. Юстина відчула, що їй важко повертатися з хати, де віє щирістю, до будинку, сповненого лицемірством. Вона усвідомила, що сама, як і Ян, належить до іншого світу, і це світ трудящих. Її місце саме тут, а не в багатому маєтку.

«Її не хотілося звідси йти, ані туди повертатися. Що вона там робитиме? Знову чемно сидітиме поруч вичепуреної, нестримно балакучої графітової нареченої, знову дивитиметься на глум над сивою батьковою головою, знову зустрічатиме підозрілі погляди пані Анджейової чи сльозами налиті очі Клотильди, знову щораз, коли до неї наблизатиметься той чоловік, якого вона колись прагнула як щасті, дрижатиме перед ним, перед ними, перед трутязною власного хвилювання! Навіщо вона там? Кому вона там потрібна? Хто там бажає її повернення?» (2, с. 139). Ці відвідини провели межу між її минулим і тим справжнім, чого вона прагнула в житті.

Спостерігаючи за бійкою, яка трапилася в селі і яку розбороняв Ян, вона спочатку хотіла піти, а потім зрозуміла, що бійки бувають не лише між простими людьми, що, на перший погляд, у Корчині панує ідилія, але якщо придивися ближче, то там значно більше огидного, тільки в іншому вигляді.

Юстині властиве й почуття гордості. Її обурює те, що бажання аристократа Ружиця одружитися з нею в Корчині сприймають не як знак його симпатії до неї, а як вияв великої милості, адже аристократ дозволяє собі одружитися з незнатною дівчиною, тому ця подія, яка для іншої здавалася б вершиною щастя, її ображає.

“Wargijej jak dojrzała wiśnia pełne i purpurowe, przybierały chwilami wyraz dumny i wzgardliwy. Nie wiedzieć dlaczego, to, co innym wydawało się pochlebne i zaszczytne, ją drażniło i obrażało. Wszyscy wprawdzie wiedzieli o tym, że najwybitniejszą cechą jej charakteru była duma. Ale właśnie dumna kobieta powinna była być świetnym zwycięstwem na wpol już odniesionym i otwierającą się przed nią perspektywą czuć się pochlebiona i uszczę” (1, с. 195).

На слова Бенедикта Корчинського про те, що в селі на неї чекає важка праця, Юстина відповідає, що відсутність праці обтяжувала

її, тому вона із задоволенням буде допомагати своєму обранцеві. Не лякає її і так звана нерівність. Вона переконана в тому, що такої нерівності нема.

Якщо ж вона має кращі знання, ніж Ян, то радо поділиться з ним тим, що знає. У відповідь на здивування Емілії щодо того, як могла така горда дівчина, яка ніколи не дозволяла собі взяти від неї нічого в подарунок, відмовляється від чудової партії і значного суспільного становища, дівчина пояснює, що хоче мати обранця з любові, з яким разом працюватиме в їхній спільній домівці.

Образ Юстини акумулює значну кількість властивих людині чеснот, але вона сама скромно говорить про себе, як про звичайну жінку, яка дотримується узвичаєних моральних норм.

1.2. Мариня Кірлова

Дружина Кірла – струнка, приваблива світловолоса жінка з косою. Малюючи такий портрет жінки, яка походить з аристократичного роду Ружиців, письменниця одразу пише про контраст між молододою, шляхетною статурою жінки і загорілим, що не личить жінкам її стану, обличчям. Кірловій лише трохи більше тридцяти років, але її обличчя псує зморшки і зів'ялі губи.

Видно, що вона живе бідно. Вона одягнута в стару та немодну сукню, а прихід на іменини Емілії Корчинської – це чи не перший за останні десять років її вихід у світ, і це не випадково, адже на ній турбота про все господарство. Коли Кірло тижнями гостює в сусідів, розважаючи себе й публіку, дружина доглядає дітей, господарює, тому вдома вона вдягнута ще простіше – як правило, на ній старий каптан.

Усі гості помічають, як вона змінилася за час, відколи вони не бачили її. Клопоти зістарили її, зробили грубою й простакуватою. Вони згадують, якою чарівною панянкою вона була до заміжжя, і як погано виглядає зараз. Це дуже мужня жінка, адже на четвертому році її подружнього життя вона побачила, що через лінощі і неробство чоловіка вони стали швидким розоренням. Не бажаючи жити в злиднях, вона взяла ведення господарства в свої руки. Щоб робити все правильно в цьому напрямі, вона вчилася у сусідів і сусідок.

Хоча підтримуване нею господарство дає якісь кошти, їх недостатньо для навчання її дітей. Через брак грошей, навіть не мріючи про шкільну освіту для дочок, як може, вчить їх сама, бо

для дівчат все ж таки важливіше бути добрими господинями, тому мріє про освіту для синів, але навіть навчання їх у школі коштує дуже дорого, і їй постійно потрібно думати, де на це брати кошти.

Вдома Кірлова завжди в русі. Попри аристократичне походження, вона мусить слідкувати, чи добре місять тісто, перуть білизну, сама навіть відсторонює від вогню посуд, у якому кисляк уже перетворився на сир: *“zaglądała ona do dzieży, w której dziewczyna miesiła żytnie ciasto, albo przechodząc do izby czeladnej naglądała prania bielizny, albo od płonącego w wielkim piecu ognia odstawiała hladysze, w których mleko zsiadłe zamieniło się już na twaróg, i zastępowała je coraz innymi, które z ganku przynosiła. Miała dnia tego wiele zajęcia około trzech razem odbywających się robót: prania bielizny, pieczenia chleba i robienia serów. Była niezadowolona z siebie samej, bo takie zbieganie się Dziecko, Matka na dzień jeden robót kapitalnych uważała za błąd i złe rozporządzenie się gospodarskie. Należało inaczej, wcale inaczej czas i zajęcie rozłożyć; takim sposobem wszystko razem robiąc, nic się prawdziwie porządnie nie zrobi. Chodząc, krzątając się, naglądając wszystkiego, a to i owo własnymi rękami dokonując, żale swe wypowiedała dwóm pomocnikom swym, dużym i silnym dziewczkom, z których jedna chleb miesiła, a druga bieliznę prała”* (1, c. 84).

Навіть коли до неї з візитом приїздить Ружиць, вона не просто іде з кімнати, де вони розмовляють, наказати подавати чай, але й біжить подивитися, що робиться в другій частині будинку. Навіть уже повернувшись до гостя в кімнату, вона не забуває сказати дочці, яка принесла малину з цукром, про білизну, купців і одного з братів. Як тільки Ружиць покидає дім, вона миттєво біжить у будинок давати розпорядження і наглядати за синами, один з яких трохи прихворів.

Засмагли руки цієї жінки знають, що таке кухня і пральня, вони торкаються і мішків з вовною, крім того, подряпані цвяхом від замка повітки.

Її дочки також виховані у праці. Мариня слідкує за полінням городів, Рузя допомагає в приготуванні їжі. Коли Юстина вибрала собі за чоловіка небагатого шляхтича, просить узяти цю дочку в помічниці, щоб дівчинка навчилася господарювати і шукати собі чоловіка з простих. Вона розуміє, що для бідних дівчат у суспільстві, де не можна стати ні графінею, ні лікаркою, треба шукати простого чоловіка для життя.

Кірлова приділяє увагу й вихованню синів. Її дуже турбує, що один з них погано вчиться (бо вдався лінню в батька) і його можуть виключити зі школи.

Протягом дня у неї нема вільної хвилини. Вона постійно у русі, в роботі, в клопотах. Крім участі в хатніх справах вона тримає майже двісті мериносів і щорічно продає вовну. Ці гроші, а також кошти від продажу молока та городини стають їй у нагоді, коли в час жнив потрібно багато видатків на робітників.

Постійно спілкуючись із робітниками, Кірлова злякано спостерігає, що в її мову починають вплітатися згрубілі слова. Їй незручно й від того, що спілкування з прислугою змінило тональність голосу, і цього вона вже практично не може уникнути.

Їй соромно за безлад, який буває у вітальні навіть не з її вини. Вона переживає, що сини поплямували чорнилом і піском скромні меблі. Рузя, яка мала дивитися за порядком в цій кімнаті, часто забуває витирати пилюку. В жилій половині будинку було занадто мало місця для підтримування порядку, бо і сини спали в їдальні, і кілька квочок сиділо на яйцях. Про минуле багате життя господині нагадують тепер в убогому домі лише кілька речей, зокрема комод із червоного дерева, портрети, туалет із дзеркалом та срібний кубок.

Помічаючи, як світське життя зіпсувало її вельможного родича, вона не прагне жити у великому світі, сповненому гидоти. Кірлова згодна, щоб її вважали провінціалкою, тільки б не стосуватися його.

Кірлова – дуже порядна жінка. Хоча й нещасна в шлюбі, одразу ж відкидає натяки родича про те, що в її віці вона може мати популярність у світі, ловлячи хвилини заборонених радощів. Вона пояснює кузену-гультаєві, що, вийшовши заміж із любові проти волі батьків, вона продовжує кохати свого безпутного чоловіка. Кірлова також відмовляє його від спроби упадати за Юстиною задля досягнення з дівчиною лише фізичної близькості. Жінка одразу ж пояснює кузенові, що він має одружитися з Ожельською, а не упадати за нею, щоб залишити й знеславити, хоча аристократ характеризує дівчину як недостатньо родовиту, виховану, багату, невідомо яку, зрештою. Вона просить Ружиця не турбувати дівчину, не маючи серйозних намірів, бо у світі, де він живе, звик втрачати голову від зовсім інших жінок. Відзначаючи, що кузен не надто щасливий, вона пропонує йому відмовитися від байдикування і почати добропорядне життя. Вона настільки хоче допомогти кузенові бути щасливим і настільки поважає Юстину, що переконує Ружиця зробити пропозицію Ожельській.

Кірлова є дуже відповідальною особою. Хоча вона живе дуже бідно, одразу ж відмовляється від пропозиції кузена зробити її чоловіка управителем у Воловщині. Вона пояснює Ружицеві, що Болеслав не любить працювати. Він уміє і любить тільки розважатися.

Їй властиве почуття справедливості. Відмовивши Ружицеві щодо можливого зайняття посади управителя її нездатним до цього чоловіком, вона одразу ж пропонує йому взяти на цю посаду Бенедикта Корчинського, знаючи, що він чудовий господар і зможе впоратися з такою важкою роботою.

1.3. Марта Корчинська

Образ Марти Корчинської можна віднести до позитивних, хоча деякі риси її поведінки не надто моральні. Вона кузина Бенедикта Корчинського. Її життя в хаті брата не було легким. Вона перевіряє, чи достатньо чистий посуд, готує їжу. Вправно виконує роль економки та займається вихованням дітей подружжя Корчинських.

Жінка дуже сильна. Бувають дні, коли їй доводиться без перепочинку проходити чотири верстви в обидва боки, але вона до цього звична й навіть не відчуває себе втомленою. Вона настільки витривала, що вимовляється брати в брата коней, щоб їхати з Юстиною до косяулу, адже коні, на її думку, більш потрібні для господарства.

Вона дуже вправна і швидко робить свою роботу. Хоча за столом їй прислуговує лише один помічник, вона здатна накрити стіл на десять персон за чверть години. В домі кузена їй доводиться багато працювати.

Робота зробила Марту витривалою. Навіть пройшовши за день чотири верстви, вона може почати поратися по господарству одразу по поверненню. Витривалість була властива їй завжди. Ще замолоду, щойно залишившись із ласки родича жити в Корчині, вона була роботящою. Ця жінка упорядкувала його дім.

Ми бачимо жінку в святковому вбранні тільки раз – на іменинах у Емілії. Однак навіть урочисто й гарно одягнута, вона майже не відпочивала, наглядаючи за процесом пригощання, і навіть присівши на хвилину, вона критичним поглядом обводить очима стіл і одразу схоплюється сама наливати каву й сварити лакея за погано витерті чашки.

Марта щиро прив'язана до родини кузена, тому її сердить недбалість, із якою Емілія, повністю занурена у свої хвороби, неналежно

підкується про дітей, маючи в голові тільки книжкові романи та аптеку. Звичайно, без руху, сонячного проміння й чистого повітря жінка й справді дещо зіпсувала своє здоров'я, але вона ще й маніпулянтка (одна з дочок помічає, що мама стає особливо хворою, коли сердиться).

Корчинська певною мірою фаталістка. Вона переконана в тому, що боротьба з несприятливими обставинами, в яких опиняється людина, даремна, тому спочатку кожного охоплює розпач, а потім людина примиряється в тим, що їй послано.

Хоча Марта Корчинська належить до дворянського роду, портретна характеристика «перекреслює» високий соціальний статус цієї жінки. В неї темне, аж бронзове, обличчя, зчорніле й зім'яте часовим плином. Жінка ходить «не панським» широким кроком, та й одяг жінки контрастує з дворянським походженням. Вона вдягнута в старомодній, поношений одяг, взута у великі туфлі. На її ногах грубі панчохи. *“Kobieta z chustką była niezwykle wysoka, a wysokość tę zwiększała jeszcze chudość jej ciała, które przecież posiadało szkielet tak rozrosły i silny, że pomimo chudości ramiona jej były szerokie i wydawałyby się bardzo silne, gdyby nie małe przygarbienie pleców i karku objawiające trochę znużenia i starości, gdyby także nie ostre kości łopatek podnoszące w dwu miej scach staroświecką mantylej z długimi, co chwilę powiewającymi końcami. Oprócz tej mantyli zaopatrzonej w płócienny kołnierz miała ona na sobie czarną spódnice, tak krótką, że spod niej aż prawie do kostek widać było dwie duże płaskie stopy ubrane w grube pończochy i wielkie, kwieciste pantofle”* (1, с. 4).

Жінка пояснює Юстині, що відмова нареченому, на жаль, не стосувалась ні перешкод, ні інтриг. Вона була викликана двома причинами, які підсилюють характеристику цього персонажа. Перша причина – це боязнь глузу, яким оточили дівчину, дізнавшись про її почуття. З одного боку, ніхто не забороняв їй виходити заміж. З іншого боку, відверто сміялися у вічі, говорячи про те, що дівчина знайшла собі «славного» женишка. Зокрема, Кірло, який хвалив обранця за любов до праці і вміння працювати, водночас сміявся, що той сам вивозить на поле смердючий гній.

Друга причина відмови Марти полягала в боязні виконувати важку селянську працю. «Масло у вогонь» підливав Бенедикт, наголошуючи на тому, що праця в селі дуже важка. Тут доведеться самій все робити: прати, готувати їжу, доїти корів, полоти, жати, тому недовго так і стати хлопкою. *“Perswadował: “Praca ciężka.*

Będziesz musiała sama pleć, żąć, krowy doić, gotować, pracé...”. Całą litanie wypowiedał tego wszystkiego, co ja robić będę musiała. “Nie wytrzymasz, zdrowie stracisz, zgrubiejesz, schłopiejesz!” To mnie i najwięcej odstręczyło, jeszcze więcej niż kpiny i wyśmiewania” (1, c. 168).

Третя причина полягала в гонорливому характері Марти. Вона гордилася тим, що належить до дворянського роду, тому в душі чекала іншого, когось більш гідного. Про це постійно нашіптувала їй, а потім обманула дівчину Дажецька. Жінка переконувала дівчину в тому, що якщо зустрінеться хтось кращий, то вона сама його їй висватає. Натомість замість того, щоб допомогти Марті в пошуках жениха, вона стала пристроювати своїх дочок.

Отже, єдиною «радістю» Марті за зраду свого почуття залишилося лише «насолоджуватися» тим, що впродовж життя вона справді не жала і не полола, не уподібнилася мужичці, а найголовніша її «втіха» протягом життя після відмови коханому полягала в тому, що вона не зазнала сорому і приниження. Хоча письменниця називає Марту жінкою, зраненою життям, очевидно, що ця жінка зранила сама себе, промінявши кохання на комфорт. Тільки Юстині жінка зізнається, що її оточує вічний сум. З іншого боку, Марта вміє злорадствувати над нещастям інших, зокрема Юстини. Вона відверто насміхається з дівчини, запитуючи її, невже вона справді думала, що оскільки є родичкою, то панство введе її у свою родину і дозволить вийти заміж за Зигмунда Корчинського – племінника Бенедикта Корчинського.

Загалом у цій жінці поєднуються два суперечливі почуття. З одного боку, вона шкодує, що відмовила своєму нареченому, адже селянську працю біля коханого їй однаково довелося на все життя змінити роботою в домі свого родича – Бенедикта Корчинського, хоча вона боялася роботи, але, вийшовши заміж за коханого Анзельма, вона би працювала на себе, на чоловіка та їх дітей, а не на когось.

Зрадивши свою любов, вона не вірить у щирість почуттів Юстини до небагатого і не надто шляхетного Яна Богатировича. Вона переконана в тому, що Юстина лише грається почуттями молодика до того часу, поки не зустрине панича. Оскільки їй по-своєму жаль покинутого Анзельма, маючи свій гіркий життєвий досвід, вона наголошує дівчині на тому, що в хлопа – серце, а не камінчик.

У Корчині ж, за словами господаря, вона вела господарство, фактично виконуючи роль економки, вигодувала й виростила його дітей, всіляко догоджала його хворобливій і вічно всім незадоволеній жінці. Щоб не почуватися утриманкою в домі кузена, вона старанно робила все можливе, щоб не відчувати сорому за їжу та дах над головою. Отже, жінці все життя довелося працювати. Вона й не зрозуміла, що її безупинне служіння сім'ї брата було навіть важчим, ніж могло би бути з коханим Анзельмом, адже для важкої роботи він наймав би якусь іншу жінку. Бенедикт Корчинський вважає Марту шанованою, працюютою, хазяйновитою й доброзичливою жінкою, яка підтримувала його в Корчині понад двадцять років. Коли Юстина вирішила вийти заміж за Яна Богатировича, Марта подумала й собі поїхати з нею в будинок її чоловіка. Не просто для того, щоби піклуватися про Юстину, а для того, щоб нарешті бути поряд із коханим Анзельмом.

З іншого боку, вона, як і раніше, боїться селянської праці. Коли Бенедикт Корчевський запевняє її, що вона дуже йому потрібна в його домі (жінка не усвідомлює, що він і надалі прагне користуватися її безоплатними послугами економки й доглядальниці), Марта не тямиться зі щастя, називає кузена своїм королем. Вона водночас хотіла би бути приголубленою коханою людиною, спробувати жити з нею «там» (так вона назвала місце, де проживає Анзельм).

Водночас вона вирішує не йти туди, залишитися в домі кузена. Жінка не вміє відрізнити справжні почуття до неї від гарних слів брата про необхідність її присутності біля нього. Лише одних його слів про те, що вона йому потрібна, що він щиро любить її як свого вірного друга, було достатньо для неї, щоби стати щасливою і поховати свій намір жити з чоловіком, який і досі був їй не байдужим. *“Moja Marto, za przyjaciółkę cię zawsze miałem i serdecznie cię lubilem, tylko, widzisz, kłopoty i różne biedy takim ponurym i smutnym mię były zrobiły, że i okazać mi się nie chciało tego, co czulem. Alem ja wdzięczen ci, do grobu wdzięczen, i nie puszcze cię od siebie, jak sobie chcesz, nie puszcze... Facecja! Ona niepotrzebna! Przez całe życie jak wół pracowała i niepotrzebna! Jej nikt tu nie lubi! A ja? Wyhodowaliśmy się razem, pracowaliśmy razem”* (1, с. 274).

Марта справді старанна у виконанні своїх домашніх обов'язків і сумлінно піклувалася про родину брата. Ще колись жінка

простудилася, вкладаючи в погребі овочі на зиму, але вона не поспішає перевіритися, що з нею. Хоча діти Корчинського просять, щоб її оглянув лікар, вона, душачись кашлем, намагається переконати їх, що цілком здорова. Коли ж їй кажуть, що лікар сам зараз піде до неї, вона тікає й зачинається в коморі.

Аж через три роки вона просить у нього дозволити їй взяти на кілька днів коней, щоби поїхати до лікаря, і робить це лише тому, що після братових слів знову відчуває любов до життя, до якого досі після зради коханому їй було байдуже.

Важке й відповідальне життя економки рано зробили її старшою, ніж вона була насправді. Так, розповідаючи Юстині про прикру пригоду, яка якось трапилася з нею (коли у світі лютувала холера, і селяни боялися, що незабаром вона прийде в їх місцевість, Марта якось мусила швидко бігти додому, рятуючись від спеки тим, що швидко махала перед обличчям капелюхом, люди, що трапилися їй, полякалися й подумали, що вулицею летить холера), вона дуже обурюється, що ті люди так помилилися, адже їй було лише тридцять шість років. Ще більшу досаду жінки викликала реакція дівчини, яка здивовано констатувала, що Марті зараз лише сорок вісім років. Було видно, що Юстина була впевнена в тому, що жінка значно старша.

Марта вміє бути вдячною за найменший вияв уваги чи подарунок. Вона радіє будь-якій отриманий від оточуючих дрібничці, показує дарувальнику значимість отриманого. Коли Леона дарує їй пантофлі власної роботи, Корчинська плаче і сміється водночас, довго розхвалює подарунок.

2. Негативні образи твору

2.1. Емілія Корчинська

Пані Емілія Корчинська – дружина Бенедикта Корчинського, власника Корчина, має симпатичне й ніжне, як на її вік, обличчя. В сорок років вона не має жодної сивої волосинки. Її маленькі руки худі, ніжні, випещені. *“Rączki drobne, tak chude i delikatne, że prawie przezroczyste, tak pielęgnowane, że paznokcie ich posiadały kolor listka róży i połysk politory. Z wyrazem niemocy lub słodkiej rezygnacji spletała je ona i opuszczała na suknię albo rozmawiając czyniła nimi gesty rzadkie, drobne, powolne, objawiające śmiertelną obawę przed wszelkim żywszym i choćby odrobinę energiczniejszym poruszeniem ciała czy ducha”* (1, c. 12).

Такий, на перший погляд, привабливий портрет насправді показує нам жінку, яка не знала фізичної праці, тому не викликає позитивного ставлення до неї. Показуючи кімнату Емілії, письменниця наголошує на тому, що це будуар багатой жінки, яка вигадує собі хвороби, через що кімната схожа на аптечну коробку, переповнену ліками. Ця обмежена особа називає своїм світом дві люблені, умебльовані за своїм смаком кімнати.

Письменниця показує, що жінка не тільки культивує в собі хвороби, але й ховається від життя настільки, що навіть боїться зробити сміливіший рух чи крок. Відсутність необхідності працювати приводить до того, що вона перетворюється на істеричку й іпохондричку. Весь її день – це переважно повільні переходи з ліжка до шезлонга, тому навіть спуск зі сходів став для неї проблемою.

Сама вихована в безділлі, вона вчить нічого не робити й Леону. В дівчини в голові лише мрії про розкішне життя. Вона вирощує дочку егоїсткою, яка мріє про палаци, статуї, дорогі меблі.

Емілія любить експлуатувати людей. Хоча потрібні їй ліки знаходяться поруч на журнальному столику, вона голосом людини, яка от-от помре, наказує Тересі Пілській подати їй то води, то порошку брому, то туалетний оцет.

Ця жінка не надто тактовна. Зокрема, знайомлячи свою подругу Тересу з Теофілом Ружицем, вона при всіх каже приятельці (у минулому вихованці дочки), що ще не познайомила її з ним, бо на час минулого візиту та мала мігрень чи флюс. Знаючи, що Кірло вигадав, наче Ружиць одружився з Тересою, вона не звинувачує його в неправді, а навпаки, дозволяє самотній жінці повірити в цей обман, говорячи Болеславу, що ця жінка – єдина істота, яка її любить і доглядає в хвилини страждань.

Корчинська звикла, що увага гостей дому має належати тільки їй, тому коли Кірло для жаргу намагається поцілувати невродливу Тересу, то вона одразу починає кричати, щоб він не чіпав цю жінку, бо в тої сьогодні болять зуби, а сама одразу ж простягає йому руку для запропонованого ним для неї поцілунку.

Емілія веде паразитарний спосіб життя. Вона ніяк не здатна зрозуміти, чому її чоловік не бігає коло неї, а проводить багато часу на фермі. Вона ніяк не може усвідомити, що ферма дає їх сім'ї засоби для існування. Жінка хоче романтичних стосунків, живе в якомусь наче іншому вимірі. Емілія не припиняє твердити працювитуму чоловікові, що він дуже змінився з часу їхнього весілля, не приділяє їй стільки уваги, скільки потрібно. Звичайно,

нічим не зайнята жінка, яка постійно байдикує, має вдосталь часу для ностальгії по тому періоду, коли молодий Корчинський упав за нею. Вона не може й підтримати чоловіка морально. Навпаки, вражає його проханням надати їй певну суму з приданого для облаштування своєї кімнати і тих покупок, які вона бажатиме зробити, і це тоді, коли Бенедикт робить усе можливе для порятунку Корчина і потребує на це коштів.

Емілія живе у своєму світі. Їй байдужі проблеми Корчина, що може бути описаним. Чоловік, шукаючи співчуття, нагадує їй про те, якою важкою з фінансового боку була для нього минула осінь, коли через поганий урожай вони ледве не втратили все, жінка відповідає, що ця пора була для неї теж дуже поганою, бо вона хворіла на бронхіт і сиділа вдома. Насправді у цей час поряд із нею постійно були Тереса, Марта, Юстина, діти, але Марта переконана, що вона постійно живе в пустелі, бо чоловік знаходиться біля неї не так часто, як їй хотілося б.

Вона почувається нещасною, бо замолоду, побачивши його як гарного юнака із сумними очима, сама утворила навколо нього поетичний ореол, який розвівся тоді, коли в колись тонкостанного хлопця від частого руху полями розрослися кісті, сонце зробило його обличчя бронзовим. Він став ходити у зручному для керування роботою на полях одязі, і це був не фрак і модельні черевики, а високі чоботи і полотняний сюртук. Роки споглядання за іншим зовнішнім виглядом чоловіка, відсутність у нього часу займатися з нею її улюбленими заняттями, небажання працювати самій привело до розчарування. Від постійного безділля вона читає і вишиває. Сидіння за книжками й вишиванням зробили її лінивою і слабкою настільки, що їй все важче стало рухатися навіть від порогу дому до садової альтанки. Такий спосіб життя, зрештою, приводить до того, що недуги тільки посилюються.

Не бажаючи зрозуміти, що чоловік віддає всі свої сили, щоб родина жила безтурботно, вона лише здатна наголосити на тому, що він змінився. Вона дорікає йому, що він повністю погруз у матеріальних інтересах. Коли Бенедикт дбає про благополуччя, вона нудиться.

Вищим виявом нерозуміння були її слова про те, що вони не тільки не розуміють один одного, але й ніколи не будуть здатні це зробити. Такою була відповідь Емілії на пояснення Бенедикта, що лише поринання в поезію приведе до того, що банк або лихварі продадуть Корчин і виженуть їх з маєтку.

Маючи чоловіка, дітей, вишивання, книжки, життя без тривоги, не дбаючи про господарство, не обтяжуючи себе ніякими сімейними обов'язками, ця не створена для праці жінка почуває себе самотньою. На неї не діють ніякі пояснення чоловіка. Емілія думає тільки про вищі запити, потребує вражень. Вона переконана, що відсутність нестатків – це дрібниця, і впевнена, що їй не цікавить смачний обід. Замість того, щоби перейматися домашніми справами й виявляти турботу про дітей та чоловіка, вона живе життям героїв книг, які їй читає Тереса, і цікавиться в неї, чи можуть ескімоси гаряче й поетично кохати.

Їй хочеться, щоб чоловік перестав цікавитися господарством, одяг модний одяг, годинами читав із нею книжки і закохано заглядав їй у вічі. Жінка не замислюється, що за умови здійснення цих її бажань вони би швидко опинилися за дверима власного маєтку ще й без засобів існування.

Емілії потрібна тільки вона сама. Коли в розмові Корчинський говорить про всіх них, жінка наголошує лише на своїх почуттях і потребах. Це з гіркотою підкреслює Бенедикт: “–*Ja...moje... dla мене... przy mnie*” (1, с. 31).

Добровільно замкнувши себе в стінах кімнати, вона тільки й робить те, що прислухається до своїх хвороб, які, зрозуміло, постійно множаться (адже жінка уникає навіть свіжого повітря). Вона вже боїться сонця й вітру, пояснюючи, що ніби від вітру в неї крутиться голова, а від сонця починається мігрень. Дуже влучно про надмірне перебільшення її поганого стану здоров'я висловлюється Марта, каже про Емілію Юстині, що якби так доглядати блох, як Корчинська опікує свої хвороби, то блохи б досягли розміру волів.

Вона мучиться сама й мучить колишню вчительку своїх дітей – пані Тересу, яка їй прислуговує, оскільки жінка постійно потребує чистих допомоги. Кожен наступний день її життя мало чим відрізняється від попереднього, проходячи за схожим «сценарієм»: скарги, вислуховування пліток, безінтелектуальні розмови, читання, мрії про краще майбутнє, пиття какао. Ця жінка не вважає за потрібне цікавитися веденням домашніх справ, тому родичка Бенедикта – Марта Корчинська – мусить повністю справлятися з роллю економки в домі кузена.

Корчинська – ще й чудовий маніпулятор. Вона проговорює свої слова з нотами драматизму. Щоби примусити чоловіка страждати, жінка намагається додати йому жалю словами про своє слабе здоров'я і неправдою про те, що незабаром їй доведеться померти.

2.2. Стажинська

Стажинська – мати Яна Богатиревича, тричі заміжня, енергійна жінка. Їй п'ятдесят років, але навіть попри зморшки здається значною молодшою. Жінка вміє показати себе гарною. Навіть на поле вона одягла білу сорочку, коротку спідницю в червону й синю смужку, маленький чепчик з білого перкалю. Вона наділена фізичною силою, працює із запалом. У процесі праці ще й жартує, говорить і сміється.

Люди відверто насміхаються з неї, запитують про те, коли вона вчергове збирається виходити заміж. Проте жінка не зважає на чужі кпини.

Це егоїстична особа, яка ненавидить самотність. У неї немає почуття прив'язаності до коханої людини. Втративши одного супутника життя, легко відповідає на залицяння іншого чоловіка, вважаючи себе не винуватою в тому, що Бог, забравши в неї одного чоловіка, одразу ж посилав іншого.

Вона намагається виправдати свої вчинки перед сторонніми, посвоєму, так, як їй зручно, аргументуючи свої погляди на життя: «– Коли з Єжи, Янековим батьком, сталася та біда... То не минуло й двох років, як я за Ясьмонта вийшла. Люди всіляке балакали. Пуста баба, що так швидко свого чоловіка забула! То й що ж. Бо ви собі знаєте одне, а я друге. Що того мертвому, коли живі в тузі життя коротають? Нехай тому Господь всемогутній дає місце в раю, а ми собі з цим перед віттарем присягнемось у вічному коханні. Одне заходить, інше сходить, а з сумування, як із цапа, ні вовни, ні молока!» (2, с. 227).

В такий спосіб вона намагається показати іншим, що кохання і вірний друг – найголовніше для неї в житті.

Ансельм Богатиревич так говорить про вдову: «Ясьмонтівна... Його [Янова] мати після смерті мого брата, овдовівши, вдруге вийшла за Ясьмонта і жила в ясьмонтівському хуторі за три милі звідси» (2, с. 132). Для того щоби вдруге стати дружиною, вона віддала Ансельмові свого сина, його племінника.

Отже, для неї цілком природно, що коли через десять років у другому шлюбі втратила й цього чоловіка, то через рік легко зважилася вийти заміж за Стажинського із Стажин. Оскільки в нового обранця було вже семеро своїх дітей, він не захотів бачити у хаті її дочку від другого шлюбу – Антольку, тому ця аморальна жінка без найменшого докору сумління знову відмовилася від своєї дитини. Вона привела шестирічну дівчинку до будинку Анзсльма і

наказала синові піклуватися про сестру. Той не відмовив матері, бо сам виріс без її любові, тому швидко зрозумів, як тяжко було б дівчинці бути нелюбою дитиною в родині.

Ельжбета Скорупська-Рачинська називає її матір'ю-зозулею³. Так само роблять і герої твору. Стажинську мають за зозулю, яка, народивши двох дітей, сама не виховала жодного. Проте вона зовсім не зважає на таку думку про неї.

У неї зовсім відсутнє відчуття такту. Побачивши сина з незнайомою дівчиною, яка прийшла з ним на поле, отже, Ян має щодо неї серйозні наміри, Стажинська спеціально одразу ж повідомляє, що той ще з дитинства товаришує з Ядвігою Домунтівною, дуже заможною дівчиною, яка в нього закохана. Хоча син просить її припинити розмову про його бажане для матері одруження з багачкою, вона не зважає на його прохання, наголошуючи на тому, що це одруження – лише питання часу.

Коли син відійшов, Стажинська нахилиється ще до приведеної ним на поле Юстини й повторює, знаючи, якік біль спричинить дівчині, що, напевно, Ян і Ядвіга незабаром одружаться, хоча хлопець ніколи не робив пропозиції Домунтівні. Результатом такої інформації стало те, що дівчина, жнучи, поранила серпом руку.

2.3. Пані Анджейова

В образі пані Анджейової переплелися позитивні й негативні риси. Однак оскільки вона зарекомендувала себе двоєдушною особою та жінкою, яка виростила сина-космополіта, то відносимо її образ до негативних.

Пані Анджейова – вдова Анджея Корчинського, рідного брата Бенедикта Корчинського. Це дуже вродлива як на її вік мати дорослого, тридцятирічного сина. Вона така приваблива, що могла би підкоряти чоловічі серця. Однак із того часу, коли вона втратила чоловіка, вдова постійно носить траурний одяг. Весь свій час вона самовіддано займалася вихованням єдиного сина – Зигмунта. Жінка добровільно перетворила себе на черницю у платті без жодної блискітки, уникала товариства, відкидала будь-які натяки на інше одруження. Від її високої постаті наче аж віє благородством. Письменниця довершує портрет жінки такими деталями, як сумні очі

³ Skorupska-Raczyńska E. Językowa kreacja matki w Nad Niemnem Elizy Orzeszkowej. *Poznańskie Studia Polonistyczne Seria Językoznawcza*. T. 19 (39). Z. 2. S. 124.

та горді холодні уста “*Czarne koronki i gładkie pasma jasnych siwiejących włosów żalobną ramą cych wotaczały twarz jej o rusach wydatnych i prawidłowych delskatną blagością okrytych i zmąconych ledwie dostregalnymi zmarszczkami, które zbiegały się w drobne snoopy około wielkich, smytnych oczu, dumnych ust*” (1, с. 36). Визначною портретної рисою є показ погорди, яка переважає над іншими елементами портрета жінки. Можливо, саме ця погорда була причиною того, що до Анджеєвої шанобливо ставилися всі члени родини, і ця шанобливість була навіть змішана зі страхом.

Вийшовши заміж, вона у всьому підтримувала свого чоловіка, але ставитися так до простих людей, як це робив він, ця жінка не могла. В їхніх простих хатах вона мимоволі аж здригалася від відрази. Її прикро вражали брудні люди, пошарпаний одяг, закурені стіни. Вона переважно підтримувала ідею єднання з народом, але входження до його середовища, його глибокий аналіз вимагали від неї великих зусиль. Аристократичне походження, кров багатьох поколінь попередників не давали їй змогу перебороти свою погорду до простолюду. Після смерті чоловіка вона взагалі знайшла собі виправдання. “*Potem, kiedy Andrzeja nie było już na ziemi, a krąg jej widzenia, stosunków, dążeń ogromnie zwęził się i zmalął, przyszła pod tym względem do zupełnej z samą sobą zgody. Powiedziała sobie, że jak ogień i woda, tak organizmy wyższe i niższe, istnienia poziome i wzniosłe pogodzić się z sobą nie mogą*” (1, с. 172).

Вона дуже мужня жінка. Коли вона прощалася з Анджеєм, що їхав боротися, злі люди казали, що вона грає в мужність Антигони. Так, зовнішньо просто вона попрощалася з ним, без сліз, без істерики, без гучних ридань, сказавши лише буденні слова: «*Ідъ, ідъ!*». Після смерті коханого чоловіка ніхто й ніколи не бачив її сліз, хоча ніколи ніхто вже й не чув її сміху.

Пані Анджеєва вірна своєму чоловікові. З його втратою в її серце увійшов сум. Присутні майже постійно бачать його. Зробити жінку трохи веселішою можуть переважно лише розмови про мистецький талант її сина. Гірка втрата зробила з неї відлюдницю. Вона живе в повній усамітненості, далека від шуму життя і руху. Одного разу вона майже вже погодилася стати дружиною розумному й законному в неї чоловікові, але одразу після того злякалася, що в такий спосіб знищить пам'ять про покійного, який загинув за свої високі ідеали, замислилася над тим, хто ж буде думкою підтримувати його в іншому світі, якщо її життя стане щасливим.

Анджейова вмiє вести аскетичний спiсiб життя. Вона не рветься робити витрати, носить недорогi жалобнi сукнi, їсть просту їжу.

Не маючи змоги кохати чоловiка, маючи iз собою тiльки пам'ять про нього, всю свою любов вона перенесла на сина. У палацi був один портрет загиблого Анджея, але не менше двадцяти – Зигмунта. Крім того, було ще дуже багато синових перших малюнкiв. Те, що хлопець вмiє малювати, дало їй пiдстави вважати його мало не божеством. Вона дала йому зрозумiти, що саме він найталановитiший у родинi, хоч насправдi його малюнки були досить посереднiми.

Хоча Анджейова живе майже без спiлкування iз сусiдами, вона по-iншому цiкавиться життям, вiд якого ховається за станами палацу. Крім пам'ятi про минуле, вона йде в ногу з часом. На їй столах постiйно лежать газети i книжки. Особливо їй цiкавили всi новини, якi стосувалися тих, за кого колись переживав їй покійний чоловiк i намагався навчити цьому їй. Смерть Анджея дала їй бажання допомагати бiдним, тому багато свого вiльного часу вона присвячувала пошиттю одягу для бiдних. Крім того, понад двадцять рокiв вона навчас селянських дiтей, але робить це не з любовi до них. Таким їй вчинком рухає переконання в тому, що в цей спiсiб вона духовно єднається з своїм чоловiком, втiлює в життя його мрiї, бо для неї він i через багато рокiв не перестає бути джерелом натхнення.

Виховавши сина у великій розкошi, жiнка зрозумiла, що зробила велику помилку у своєму життi, оскiльки Зигмунта зовсiм не цiкавило ведення господарства. Такий стан речей дуже тiшить недоброзичливцiв, якi бачили, що жiнка аж занадто горда, та ще й сина мала мало не за Бога. Ще коли Зигмунт був молодший, Бенедикт Корчинський не раз наголошував Анджейовiй на тому, що вона неправильно виховує сина. Він не росте у неї громадянином Польщi, а почувається французьким дворянином, i манерами схожий бiльше на панянку, нiж на мужчину.

Брат покійного чоловiка рекомендував вiддати Зигмунта в народну школу, бо він погано розвинутий фiзично, а душевно деспотичний i пихатий, але жiнка на це не погодилася, бо не могла уявити собi сина серед простолюдинiв, якими вона нiби й не гордує, але хоче, щоб син виразно вiдрiзнявся вiд сiрої маси. Це, зрештою, стало причиною крайньої зневаги хлопця до народу та рiдної землi. Хоча, виховуючи його, жiнка мрiяла, що саме в спогляданнi рiдної природи син розвине з часом творчi здiбнiстi, вона вiдправила його вчитися за межi Польщi.

Корчинська спочатку тішить себе надією, що, не можучи полюбити свій народ і рідні місця, він знайде втіху в сердечних сферах, адже, на її переконання, одружився з любові, але швидко розуміє, що, занадто опікуючись сином, виростила з нього лише самозакоханого егоїста, який не може почати реальне життя, продовжуючи жити у своєму ідеальному світі.

Анджейова дещо двоєдушна особа. Цей факт дещо знижує віднесення цього образу до позитивних. Це видно у її ставленні до Юстини. Коли в дівчинки померла мати, її взяв до свого маєтку Болеслав Корчинський. Побачивши вбиту горем Юстину, Анджейова обняла її й сердечно поцілувала, сказавши, що буде опікуватися сиріткою. Жінка й справді разом з Бенедиктом не шкодувала грошей на Юстину. Вона допомагала платити за послуги вчительок, купувала книжки, ноти, гарні плаття. Однак коли її син закохався в Юстину й пролунало слово «одруження», то Анджейова одразу запротестувала, адже одна справа – допомагати сироті, а інша – поставити її на один щабель із собою. Вона відчула, що не годиться на шлюб Зигмунта з дівчиною, статус якої незначний. Жінка планувала для сина іншу дружину. Вона мала походити тільки зі знатного роду, мати широкі зв'язки, чудове виховання. Про це своє бачення другої половини сина вона сказала Юстині. *«Вона могла з великою добротою і щедрістю виховувати убогу сироту, кровно споріднену з чоловіком, якого з плином часу все більше, як утраченого коханого і святого мученика любила і шанувала. Та коли потім цю навіть любу її дівчину вона поставила поруч свого сина, то побачила її такою мізерною і за ставищем у світі, і за вихованням, і за вродою, і за розумом, що таке поєднання просто не складалося їй в голові»* (2, с. 112).

Пані Анджейова по-своєму добра людина. Вона переживає через стосунки між її сином та невісткою. Їй прикро, що Зигмунт погано ставиться до молоді дружини, яка була колись по-своєму талановита. Сама вірна навіть мертвому Анджееві, жінка не може зрозуміти його такої поведінки, адже він одружувався не з примусу, а з любові.

2.3. Клотильда Корчинська

Клотильда Корчинська – молода дружина Зигмунта Корчинського. Це невисока молода блондинка в гарній сукні, з прикрашеною квітами головою. Розмовляючи, вона жестикулює. Дівчина

виходила за Зигмунта з великою любові, та й він кілька років тому одружився з нею, люблячи її. *“Przed dwoma laty ten jej wdzięk wesoły i pelen gracjiwprawiał Zygmunta w zachwyt pod jego to wpływem, zarówno jak pod wrażeniem pięknej gry na fortepianie i śpiewu Klotyldy, rozpoczął on był małżeństwem uwieńczone staranie się o wypieszczoną i dość posażną jedynaczkę. Ale od tego czasu minęły dwa lata. Terazusmiechnął się wprawdzie, ale ze znudzenia i lekceważenia więcej niż z przyjemności”* (1, с. 185).

Вона весь час має необхідність бути поруч із чоловіком, торкатися його, брати під руку, дивитися на його обличчя довгим поглядом. Коли вони йдуть разом, жінка намагається притулитися до Зигмунтового плеча, весь час щось розповідає йому, намагаючись розвеселити, і робить це для того, щоб отримати від нього хоча б один теплий погляд. Розсердившись, що він байдужий до неї, вона може покинути його на прогулянці й піти додому, сподіваючись, що чоловік обізветься до неї, покличе назад, але її сподівання марні, бо надмір її любові стомив Зигмунта, який не здатний любити по-справжньому.

Клотильда дуже переживає через погане ставлення до неї чоловіка. Спочатку вона не помічає, як він поглядає на Юстину, але після слів Кірла про те, що ця панна була його першим коханням, і так обділена коханням жінка починає ще й ревнувати.

Дивлячись на стосунки пари, Ядвига Корчинська робить для себе невтішне відкриття. Вона усвідомлює, що її син не любить Клотильду. З власної вини – надмірного вияву любові – жінка поволі втрачає те, що до одруження гарантувало їй велике майбутнє.

Молода жінка добра від природи. Вона вміє легко пробачати. Клотильда не відчуває свого рівноправ'я в стосунках. Зайшовши до нього в майстерню, Клотильда роздумує, почати говорити з чоловіком чи ні, а коли таки зважується почати розмову, то, замінюючи займенник «я» третьою особою, говорить про свої почуття. Вона настільки закохана, що першою починає миритися. Жінка визнає, що повинна була б мати гордість, але сама ж каже чоловікові, що коли людина кохає, то їй байдуже до самолюбства.

Клотильда на словах вміє володіти собою, не показувати чужим людям свої переживання. На інформацію Кірла вона відповідає, що їй відомо про цей колишній зв'язок. Крім того, вона вміє вчасно знайти потрібні слова. На прислів'я, виголошеного Кірлом («До

першого кохання завжди повертаються»), вона відповідає іншим («*Перших кошенят за пліт викидають*») (2, с. 104).

Насправді вона дуже чула особа. Їй важко дається самовладання. Спостерігаючи за тим, як Зигмунт упадає біля Юстини, вона дивиться на дівчину сповненим ненависті поглядом з очима повними сліз, а її обличчя спотворює вираз болю, який вона маскує за посмішкою, але вона не може довго тримати в очах гнів, що під тиском болю серця змінюється на демонстрування смутку.

У цій важкій для неї ситуації жінка шукає підтримки в чоловіка, але не знаходить її. Він уже перестав цікавитися нею. Одразу видно, що в їх парі вона кохає, а він лише дає себе кохати. Вона мучиться від душевного болю, дивлячись, як той шукає лист від Юстини в книжці, яку він залишав з листом для Ожельської в Корчині.

Не знаючи, як захистити свою любов, Клотильда вдається до низького вчинку: починає ганити «суперницю». Вона називає її не інакше, як «ніщо» (2, с. 344), висміює її нешляхетне походження, жалюгідне становище в домі дядька, відсутність манер, погане володіння французькою мовою, хлопський вигляд.

Віднесенню цього образу до негативних сприяє також те, що ця молода особа цікавиться тільки стосунками зі своїм чоловіком. У неї відсутнє особисте життя. Вона є іграшкою в руках свого чоловіка.

ВИСНОВКИ

До позитивних образів роману належать Юстина Ожельська, Мариня Кірлова та Марта Корчинська.

Дуже колоритно змальовує письменниця образ Юстини Ожельської – племінниці Бенедикта Корчинського, який є власником маєтку в Корчині. Дівчина, яка живе і виховується в родині шляхтичів, поводить себе скромно. Однак, незважаючи на своє не надто високе становище в суспільстві, вона горда і знає, чого хоче від життя, кого хоче бачити поряд з собою. Героїня любить бувати на природі і відчувати свою єдність із нею. Її цікавить, як називаються рослини, які вона бачить у полі, куди ходить прогулюватися.

За потреби Юстина може обронити не тільки себе, але й стати на захист батькові, разом із яким вона проживає в будинку Бенедикта Корчинського. Маючи почуття гідності, вона не дозволяє нікому насміхатися з себе.

Стоячи перед вибором – коханка одруженому Зигмунтові Корчинському чи дружина морфіністові Теофілю Ружицю, – вона

обирає собі для життя працюючого дрібного шляхтича Яна Богатировича, нащадка давнього роду, який любить працювати сам і поглибив у ній самій любов до праці.

З великою симпатією письменниця змалювала Кірлову. Мати п'яти дітей, без підтримки чоловіка, який тижнями не буває вдома, вона повністю взяла управління будинком в свої руки. На ній лежить ще й турбота про виховання дітей, про те, як забезпечити їм безбідне майбутнє. Ця жінка – добрий охоронець домашнього вогнища. Працююча сама, вона виховує своїх дітей, особливо дочок, у повазі до праці. Жінка не має часу на відпочинок. Вона постійно бере участь у житті їх дому. Хоча Кірлова походить з аристократичного роду, має працювати, слідкувати за тим, щоб не занепало їх господарство.

Марта Корчинська – кузина Бенедикта Корчинського багато років відіграє в його родовому маєтку роль економки. Ця жінка свого часу не ризикнула вийти заміж з любові й залишилася сама. Марта відмовила коханому, тому що дуже боялася глузу з боку родини і праці, вона не хотіла, щоб важка сільська робота зруйнувала її здоров'я, але в родині кузина їй довелося все життя працювати дуже тяжко. Постійна робота перетворила її на вимучену буркотливу жінку, яка любить повчати. Марта двічі зраджує своє кохання: перший раз – у молоді роки, а другий – тоді, коли, спершу вирішивши перебраться з Юстиною в село, одразу ж передумує це робити після розмови з кузеном, який переконали її, що вона йому потрібна в маєтку.

До негативних образів роману Елізи Ожешко «Над Німаном» належать такі персонажі, як пані Анджейова, Емілія Корчинська, Стажинська та Клотильда.

Пані Анджейова – жінка, яка продовжує жити минулим. Це вдова Єжи Корчинського, якого вона віддано кохала і продовжує любити. Вона відкидає від себе будь-які натяки на нове заміжжя. Всю свою любов вона віддала синові, вирощуючи його як божество, вселяючи в нього віру у свою неординарність. Вона приклад того, як добрі наміри призводять до згубних наслідків, адже результатом її надопіки над сином Зигмунтом стало те, що з нього виріс самозакоханий егоїст зі сприйняттям себе надлюдиною.

В образі Емілії Еліза Ожешко показала егоїстку, яка культивує хвороби і цікавиться тільки собою. Героїня має турботливого чоловіка, який віддає всі сили для того, щоб Корчин не занепав. Однак замість того, щоб підтримати його, вона показує абсолютну

байдужість до проблем чоловіка, до маєтку, висловлює своє незадоволення тим, що він весь час цікавиться господарством, звинувачує його в тому, що він перестав бути романтиком. Емілія не цікавиться навіть вихованням дітей, передавши їх під опіку Марти – кухни господаря маєтку. Зловживаючи своїм дещо слабким здоров'ям, вона примушує страждати тих, хто її оточує, веде паразитарний спосіб життя. Найгірше, що, проводячи усі дні в безділлі, вона вчить цьому й своїх дітей.

Клотильда – дружина Зигмунта Корчинського. Цей персонаж відносно до негативних тому, що молода жінка не знає іншого життя, інших інтересів, як упадання за своїм чоловіком. Свої почуття до нього вона виявляє кожної хвилини. В образі Клотильди письменниця показала молоду жінку, яка докладає багато зусиль, щоб зберегти свої сім'ю. Намагаючись не втратити любов чоловіка, вона не спиняється навіть на тому, щоб очорнити та висміяти Юстину Ожельську, в яку знову, як і багато років тому, закохався її чоловік. Методи, які вона використовує для збереження його любові, не можна назвати моральними. Хоча не зовсім правильно й засуджувати героїню, яка ще настільки молода, що не здатна правильно діяти у важкій для себе ситуації.

Як позитивні, так і негативні образи жінок роману змальовані яскраво і переконливо. Вони показують основні типи польських жінок у період, у який творила письменниця. Головний критерій, яким послуговується письменниця під час поділу своїх героїнь на позитивних і негативних, – це ставлення їх до праці та участь у трудових процесах.

АНОТАЦІЯ

У романі Елізи Ожешко «Над Німаном» репрезентована галерея жіночих образів. Одні з них – позитивні персонажі роману. До таких належать Юстина Ожельська, Марія Кірлова та Марта Корчинська. Ці жінки люблять працю, не дураються її, весь день проводять працюючи. Негативні образи твору – це пані Анджейова, Емілія Корчинська, Стажинська та Клотильда. Найвиразнішим негативним жіночим образом твору є Емілія Корчинська, які переклала на плечі бідної родички чоловіка не тільки догляд за господарством, але й виховання своїх дітей, а сама живе в ілюзорному світі і рожевих мріях. Пані Анджейова і Клотильда теж ведуть марний спосіб життя. Перша з них хоч і допомагає часом простим людям, проте зневажає їх, тому її допомога – тільки

данина пам'яті загиблому чоловікові, який переживав за бідних і знедолених.

Стажинська, хоч і любить працювати, але дуже егоїстична натура. В пошуках нового заміжжя вона відцуралася своїх дітей, віддавши їх на виховання братові першого чоловіка.

Література

1. Билютенко Е. Женские образы в романе Элизы Ожешко «Над Неманом» (в свете поисков идеала). *Матэрыялы XVII міжнароднай навуковай канферэнцыі*. Гродна : ГрДУ, 2011. С. 249–255.
2. Вервес Г. Еліза Ожешко (1841–1910). *Над Німаном : роман / Е. Ожешко*. Київ : Дніпро, 1981. С. 5–19.
3. Skorupska-Raczyńska E. Językowa kreacja matki w Nad Niemnem Elizy Orzeszkowej. *Poznańskie Studia Polonistyczne Seria Językoznawcza*. T. 19 (39). Z. 2. S. 118–130.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Orzeszkowa E., Niemnem N., t. 1–3, wyd. 13, wyd. Czytelnik, Warszawa, 1976. 276 s.
2. Ожешко Е. Над Німаном : роман. Київ : Дніпро, 1981. 501 с.

Information about the author:

Handziuk Oleksandra Mykhailivna,

Candidate of the Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Ukrainian Language Department
Lesya Ukrainka Volyn National University,
15, Voli ave., Lutsk, 43000, Ukraine